

L'Anuari de l'Observatori de l'educació local té com a objectiu oferir una mirada sobre l'estat i l'evolució de l'educació des de la perspectiva municipal, els principals reptes als quals ha de fer front el nostre sistema educatiu i les estratègies desenvolupades des del món local.

La present edició inclou articles de reflexió i l'anàlisi en àmbits com els futurs de l'educació un cop superada la pandèmia, els nous paradigmes de l'aprenentatge, un balanç del Pacte contra la segregació escolar a Catalunya, la mirada de gènere en la lluita contra l'abandonament escolar prematur o les característiques de la nova llei de la formació professional.

El camí de la coeducació i els seus reptes

SOL ABEJÓN

Cooperativa Fil a l'Agulla

Quan pense en la meua vida d'estudiant, puc recordar amb claredat els rostres, els gestos i els hàbits de cada professor o professora que em va nodrir i guiar, que em va oferir l'oportunitat d'experimentar la joia d'aprendre, que va transformar l'aula en un espai de pensament crític, que va fer de l'intercanvi d'informació i idees una mena d'èxtasi.

bell hooks, *Ensenyar a transgredir*,
Capitán Swing, 2021

Pot ser que aquestes paraules de bell hooks ens ressonin en algun cas si mirem el nostre pas per l'educació o si pensem en el rol que actualment ocupem en la comunitat educativa. En altres persones, potser no passarà.

La coeducació, o el fet de tenir una perspectiva feminista de l'educació, és el que bell hooks expressa: transformar l'educació en un espai de pensament crític compromès amb la no discriminació i tots els eixos d'opressió, la lluita per la igualtat/equitat¹ d'oportunitats, posar el centre a prendre consciència del sexisme, caminar cap a l'ideal de convivència lliure de violències i de la justícia social.

La coeducació i la seva pràctica

El concepte de coeducació té un llarg recorregut, i s'ha utilitzat per fer referència a l'educació conjunta de dos grups o més de població diferents. Per exemple, s'ha emprat al segle XIX als EUA, quan a les escoles de persones blanques van acceptar que hi anessin persones negres. Al territori espanyol i català, es fa servir en la seva accepció més general, que es refereix a l'educació conjunta de nenes i nens a l'escola.

Explorar el camí de la coeducació en territori espanyol i català ens dona l'oportunitat d'analitzar la feina ja feta i assenyalar els reptes següents.

1. Cadascú rep el suport que necessita. Jordi Plana, «Educació i municipi: cap a un ecosistema educatiu local». *Observatori de l'educació local*. 2019, on es veuen clarament les diferències entre igualtat, equitat i justícia.

Primers passos

A l'Estat espanyol, les primeres defenses de l'escola mixta i de la coeducació es van donar en el marc del pensament racionalista i igualitari, que considerava la igualtat de totes les persones en l'educació i en la societat. La lluita per l'emancipació de la dona també està present en aquestes propostes pedagògiques. En aquest sentit, la Escuela Nueva és un bon exemple de defensa de la coeducació. Emilia Pardo Bazán, en el seu rol de consellera d'Instrucció Pública, va proposar en el Congrés Pedagògic de 1892 la coeducació a tots els nivells, tot i que el plantejament no va ser aprovat. De manera paral·lela, la Institución Libre de Enseñanza (1876-1938) també va vincular els seus principis pedagògics a la coeducació. Un altre exemple de pràctica coeducativa en territori català va ser la Escuela Moderna de Ferrer i Guàrdia (1901-1906), que prenia com a model les anteriors escoles racionalistes i laïques, i que va servir de model a altres centres escolars. Totes aquestes iniciatives van obrir el camí a l'organització de l'educació mixta de la Segona República i del Govern de la Generalitat de Catalunya. Aquesta ruta cap al model escolar mixt es va interrompre amb el cop d'estat de Franco i la seva dictadura. Així, no és fins al 1970 que es modifica en profunditat la legislació franquista educativa amb la Ley General de Educación. Amb aquesta llei, es creen les condicions per generalitzar l'ensenyament bàsic fins als 13 anys, amb el mateix currículum per a nenes i nens.²

Primer qüestionament: el sexisme i el sistema sexe-gènere binari

La implementació de l'escola mixta es va instaurar sense cap reflexió específica. D'alguna manera, es va pensar que ajuntant nens i nenes en la mateixa aula es posava fi a les discriminacions i les desigualtats per raó de sexe/gènere. És llavors quan es comença a entendre el concepte de coeducació com un model educatiu que posa consciència sobre el sexisme i que busca canviar les estructures que el perpetuen. El qüestionament s'aguditzava i planteja una crítica al sistema sexe-gènere binari com la base de les violències masclistes. Si entenem que aquest sistema sexe-gènere modela les nostres vides, entenem que el sistema d'educació no és una part exempta d'aquest marc, sinó tot el contrari, un espai on també es perpetuen les violències de manera intrínseca.

En aquest camí es fan propostes molt concretes:

- ▶ Qüestionar els estereotips de gènere:
 - Qüestionar les característiques relacionades amb la feminitat i amb la masculinitat tradicionals.
 - Prendre consciència del binarisme de gènere.
 - Prendre consciència que les sancions de gènere fan mal: el qui s'aparta de la norma, el qui transgredeix, rep sancions de gènere o és estigmatitzat.

2. Marina Subirats, https://redongdmad.org/manuales/genero/datos/docs/1_ARTICULOS_Y_DOCUMENTOS_DE_REFERENCIA/D_EDUCACION/Conquistar_la_igualdad.pdf.

- Donar la benvinguda a identitats sexuals i de gènere que surtin de la norma i que aquestes siguin referents per poder modelar i apreciar.
- ▶ Revalorar el món tradicionalment associat al «món femení-motxilla rosa».
 - Qüestionar que fer coses de la «motxilla rosa» és sentit com de segona perquè no tenen prestigi. Contràriament, fer coses associades al «món masculí-motxilla blava», fa referència a coses importants. Per això, des de petits els nens no volen fer coses de la motxilla rosa i en canvi moltes nenes i molts nois volen fer coses de la motxilla blava.
- ▶ Referents femenins: què han fet, apreciar-ho i valorar-ho. I no només referents d'èxit, blanques, de classe mitjana o alta.
- ▶ Educar en les cures i en la sostenibilitat de la vida.
- ▶ Gestionar els conflictes d'una manera no violenta.

I s'han fet propostes per incloure-ho en àmbits com:

- ▶ Currículum: incloure la perspectiva de gènere en el currículum existent i afegir aspectes i continguts nous (educació afectiva i sexual; referents, part de la història no explicada, contes i cançons no sexistes, revisió dels llibres de text...).
- ▶ Ús del llenguatge (comunicacions dins de l'escola i amb les famílies):
 - Llenguatge inclusiu
 - Material de text
 - Iconografia del centre
 - Imatges dels centres escolars que reforcen els estereotips: en relació als canons estètics i corporals, a les parelles si només tenim imatges de desig heterosexual, etc.
- ▶ Distribució i usos dels espais: pati, racons, lavabos, vestuaris, etc.
- ▶ Treball amb les dinàmiques dels grups i les relacions.

Segon qüestionament: la mirada interseccional i el racisme

Aquesta eina d'anàlisi desenvolupada pels feminismes negres va posar i ha posat en el centre la vida de les dones negres tot denunciant el racisme estructural i relacional. Originalment encunyada per Kimberlé Williams Crenshaw el 1989³ i redefinida

3. *On Intersectionality: Essential Writings*, Kimberlé Crenshaw, The New Press, 2019.

Matriu de dominació. Intersecció de sistemes d'opressió. Patricia Hill Collins

per Patricia Hill Collins,⁴ ens ensenya que cada matriu de dominació està caracteritzada per la intersecció dels sistemes d'opressió i els seus vectors/eixos d'opressió i privilegi. Tant Kimberlé Williams com Patricia Hill són considerades les «mares» de l'anàlisi interseccional. De tota manera, com que tot plegat té una autoria col·lectiva, hem d'anomenar aquí una de les altres mares: Sojourner Truth.⁵ Truth ja va denunciar el 1851 el racisme del feminisme blanc, i va evidenciar que no es pot parlar d'una estructura universal de les dones, sinó que cal tenir en compte altres interseccions d'opressió/privilegi com ara són la raça i la classe.

Així és que parlar de coeducació des d'una perspectiva interseccional és ampliar la mirada i visibilitzar i entendre com la violència masclista està present en el sistema educatiu, tot interseccionant amb altres eixos que també és important atendre. El feminisme interseccional posa en qüestió totes les dinàmiques de discriminació que operen a escala relacional sustentades per les violències estructurals. Si no tenim la perspectiva interseccional adquirida:

4. Patricia Hill Collins: *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness and the Politics of Empowerment*, Londres, Routledge, 2000 [1990].

5. Abolicionista afroamericana, escriptora, poeta i activista dels drets de la dona. Va participar el 1851 en la Convenció dels Drets de la Dona a Ohio, dins del context abolicionista de l'esclavitud, i allà va presentar el seu discurs titulat: «¿Que potser no soc una dona?».

- ▶ Perdem capacitat d'anàlisi o comprensió de les situacions.
- ▶ Perdem capacitat de contribuir a la igualtat i la justícia en general.
- ▶ Podem, amb la intenció d'adreçar una opressió, causar-ne una altra.
- ▶ Perdem eficàcia en la intervenció: si jo em relaciono amb un eix diferent que la persona en la qual estic fent una intervenció, difícilment avançarem.

Tercer qüestionament: el decolonialisme, l'antiracisme i la interculturalitat

El decolonialisme⁶ i el feminisme decolonial⁷ són paradigmes de pensament que neixen a Abya Yala⁸ amb les resistències a la colonització i la colonialitat, i que viatgen a Europa, majoritàriament i no només, a través de persones que tenen l'experiència de recorreguts migratoris fruit del colonialisme.

Aquest paradigma denuncia que la colonialitat es va instaurar com un patró de poder que va definir la «civilització occidental»⁹ superior en tots els àmbits a la resta d'organitzacions del planeta. D'aquesta manera, l'estructura de violència que va arrelar fa més de cinc-cents anys és un dels altres sistemes que estructura les relacions de poder. Els moviments antiracistes i el feminisme interseccional també sostenen que aquest sistema colonial se sustenta en el supremacisme blanc, i que aquest organitza la nostra vida: la mirada, les relacions, el posicionament i, per tant, l'educació.

Per la seva banda, la interculturalitat és el procés d'interacció entre cultures diferents i diverses que conviuen en el mateix territori. La interculturalitat proposa que valorem i ens relacionem amb totes les cultures per igual, justament trencant el llegat colonial supremacista blanc que fa que les veiem com a inferiors i que siguem capaces de crear noves expressions culturals compartides.

Aquestes quatre idees, interseccionalitat, decolonialisme, antiracisme i interculturalitat han arribat per graduar les nostres ulleres coeducatives. Recollim algunes de les propostes que s'estan fent:¹⁰

6. L'anomenat decolonialisme l'han tractat moltes autores i molts autors, entre els quals Grosfoguel. Vegeu: Aimé Césaire; *Discurso sobre el colonialismo*, Editorial Akal, España, 2006.

7. El feminisme decolonial és un corrent del feminisme sorgit a Amèrica Llatina que dona importància a la intersecció dels conflictes sexe/gènere, de classe i de raça, relacionant-la amb les institucions i categories culturals imposades pel colonialisme, i que qüestiona el feminisme més eurocèntric o occidental. Algunes referents són Yuderlys Espinosa Miñoso, Karina Ochoa, Adriana Guzmán, Diana Gómez i la Red de Migración Desarrollo y Género. <http://www.redmgd.org>.

8. Abya Yala és el nom més antic fins ara conegut referit a un territori americà. Actualment, en diferents organitzacions, comunitats, institucions indígenes i representants seus de tot el continent prefereixen el seu ús per referir-se al territori continental, en comptes del terme Amèrica. L'ús d'aquest nom és assumit com una posició històrica i política, explicant que el nom «Amèrica» o l'expressió «Nou Món» són pròpies dels colonitzadors europeus i no dels pobles originaris del continent americà.

9. Europa i EUA.

10. Descarregueu el Decàleg per a professionals del Colectivo Antirracista AICE. https://ajuntament.barcelona.cat/bcnacciointercultural/sites/default/files/decalog_professionals.pdf.

- ▶ Compromís antiracista i amb tots els eixos d'opressió:
 - Qüestionar el caràcter desigual dels itineraris del jovent que viu i estudia en el sistema educatiu català, i que reserva el mal anomenat «èxit educatiu» als més avantatjats de l'escala social, econòmica i etno-racial.
 - Prendre consciència que les sancions racistes fan mal: qui no és blanc, rep sancions o estigmes.
 - Donar la benvinguda a la pluridiversitat d'identitats culturals, religioses, de classe, cànons estètics i capacitats que surtin de la norma, i que aquestes siguin referents per poder modelar i apreciar.
 - Prendre consciència que el sistema educatiu no tracta tothom per igual. Les persones que tenen recorreguts migratoris personals o familiars, o que són de cultures històriques del territori, com la comunitat gitana, no se senten iguals o creuen que han de fer més per sentir-se algú.

- ▶ Revalorar el plurilingüisme i la plurireligiositat:
 - Prendre consciència sobre la correlació entre les dinàmiques de poder que es donen en la societat pel que fa a la pluralitat cultural i les que succeeixen dins l'aula. S'observa que els prejudicis que recauen sobre certes cultures també afecten les seves llengües. Ens referim, per exemple, al fet que, a l'aula, l'àrab dialectal marroquí sovint s'aborda des del sentiment de por i d'inseguretat per part del professorat, i això per tots els prejudicis que s'activen.
 - A partir de la idea de laïcisme, se celebren només festivitats catòliques i es reproduïx tota una cultura que només té implícit el catolicisme. Un exemple: el Nadal i les nades, que representen de manera unívoca el catolicisme.

- ▶ Referents de professorat que representin la pluridiversitat cultural, religiosa, lingüística, de classe, cànons estètics, etc.
- ▶ Referents culturals diversos i des d'una perspectiva igualitària.
- ▶ Educar en el decolonialisme, la interculturalitat i l'antiracisme de manera integral i transversal.
- ▶ Aturar i gestionar l'assetjament de caràcter racista.

I s'han fet propostes per incloure-ho en àmbits com:

- ▶ Currículum: incloure informació sobre les característiques ètniques, racials i culturals en el currículum.
 - Canviar els temaris: materials i continguts alineats amb l'ideari intercultural i antiracista. Com per exemple: el llibre *Massagran i els negrers*, *La gitanilla* de Miguel de Cervantes, llibres d'història que parlen del descobriment d'Amèrica en lloc de parlar de «genocidi» o que esmenten «la pèrdua» de Cuba, o la invisibilització del Modernisme amb el

negoci del tràfic d'esclaus. Absències o elisions com el silenci absolut sobre la història del poble gitano, entre d'altres.

- Imatges dels centres escolars que no visibilitzen la pluridiversitat de les aules, ni de raça ni de classe, ni tampoc de religió o ètnia...

- ▶ Treball amb les dinàmiques dels grups i les relacions.
- ▶ Espai de gestió emocional i d'acompanyament a l'alumnat discriminat.

I ara què?

Com hem vist, el concepte de coeducació i les seves pràctiques van evolucionant a mesura que també ho fan la societat i els feminismes, amb la voluntat de crear unes comunitats educatives i socials més conscients de les seves violències. És important observar i valorar tot el camí fet per poder donar la benvinguda als reptes. En aquest sentit, el pla Les escoles lliures de violències, la Unitat de suport a l'alumnat en situació de violència (USAV),¹¹ els protocols per a la millora de la convivència, el programa Coeduca't i les diagnosi sobre l'estat de la coeducació en l'àmbit municipal com la que s'ha fet a Sant Cugat són estructures i eines que donen suport a aquesta via.

A més, hem de sumar el canvi de paradigma per part del Departament d'Educació en el sentit d'entendre que les violències són estructurals i que, per tant, formen part dels centres educatius:

Lluitar decididament contra les violències ha estat una de les premisses essencials del Departament en aquesta legislatura. No ha estat fàcil —res no ho és—, perquè ha calgut vèncer resistències i inèrcies, internes i externes, enquistades en anys de silencis i d'actuacions no sempre suficientment decidides. L'escola no és aliena a la societat, sinó un reflex. Però l'escola gairebé sempre n'ha estat a l'avançada. I en la lluita contra les violències hi ha de ser com mai, i més quan el nostre alumnat, objecte i subjecte del sistema educatiu, és menor d'edat. I en som del tot responsables.¹²

I ahora es defineix que un centre educatiu és un espai segur de violències quan aquestes es visibilitzen i es treballen. No hem d'oblidar que la coeducació reflecteix la cultura i el posicionament del centre, i que, per tant, en un centre no ben posicionat i no coeducatiu hi haurà més violències, ja que té menys capacitat de detecció i menys posicionament clar de com actuar. Així ho explica Àfrica González en el vídeo de Cardedeu *Coeduca*: quan el pla municipal sobre coeducació va acabar, les violències van començar a augmentar.¹³

11. Unitat que ha estat posada en marxa pel Departament d'Educació en un pla de lluita contra les violències i que ha de permetre prevenir, detectar, gestionar i coordinar tots els casos que hi arribin per qualsevol via. Paral·lelament, s'ha posat en marxa una aplicació perquè víctimes o coneixedors de violències o abusos puguin posar en coneixement els fets des de la confidencialitat. <https://usav.educacio.gencat.cat/>.

12. Paraules de Josep Bargalló, conseller d'Educació, a la introducció del programa Les escoles lliures de violències, 2021.

13. Cardedeu Coeduca és un projecte municipal que, durant quatre anys, ha treballat per incorporar la perspectiva de gènere en els deu centres públics de la població, a través de la formació i l'apoderament dels clausres,

Agafant la idea de Jordi Plana sobre ecosistemes educatius,¹⁴ perquè la coeducació tingui èxit ha de formar part transversal d'aquest ecosistema educatiu. Justament és un dels reptes actuals, perquè la pràctica coeducadora es queda moltes vegades, per diversos motius, en accions puntuals.

Veiem que hi ha una tendència a seguir les línies coeducatives de treball que esmentem a continuació. Pel que fa als centres, es ressalta un treball fet i una tendència a l'alça a incorporar:¹⁵

- ▶ Conscienciació sobre l'eix del sexisme: l'eix del sexisme opera des d'infantil i va agafant més força en tots els altres cicles.
- ▶ Conscienciació sobre LGTBIQ*fòbia. Prendre consciència que les sancions LGTBIQ*fòbiques fan mal: qui no és cisheterosexual rep sancions o és estigmatitzat.
- ▶ Conscienciació sobre trànsits.
- ▶ Llenguatge inclusiu.
- ▶ Diversitat dels tipus de famílies.
- ▶ Dies puntuals de visibilització, per exemple: la dona científica, esportista, etc.
- ▶ Comissions mixtes coeducatives i l'obligatorietat que a tots els centres hi hagi un referent en coeducació.
- ▶ Reforma de racons.
- ▶ Reforma de patis i lavabos.
- ▶ Revisió de materials a primària (contes, cançons, biblioteca).

Els reptes que trobem avui dia en coeducació i que cal posar-hi atenció:

- ▶ Revisió crítica dels propis privilegis i opressions del professorat.
- ▶ Treballar les masculinitats com les grans reproductores de les violències.¹⁶
- ▶ Formació en pedagogies feministes, interseccionals, decolonials, antiracistes i interculturals per poder fer els canvis necessaris.

l'alumnat i les famílies. *Cardedeu Coeduca: un municipi transversalment feminista a través de l'educació*. Març 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=35OJKjLli-g>.

14. Jordi Plana, «Educació i municipi: cap a un ecosistema educatiu local». *Observatori de l'educació local*. 2019.

15. La següent informació sobre reptes, resistències i d'altres és extreta d'Informes de diagnòstic sobre coeducació Fil a l'agulla i *La coeducació a Catalunya*, informe, Grup d'Educació i Gènere, Edualter, InteRed, Barcelona, 2021. https://www.violenciadegenere.org/sites/default/files/2022/1%20coeducacio_catalunya_final_baixa.pdf.

16. Recomanem veure els diferents materials de Teo Pardo i Sida Estudi.

- ▶ Política transversal i implicació de tot el centre i el que en deriva: formacions a tot el claustre, hores per introduir la coeducació dins de l'horari laboral, espais organitzatius, reformes de patis, racons, lavabos, vestuaris, etc.
- ▶ Implicació i treball amb les famílies.
- ▶ Crear ecosistemes educatius: treball en xarxa amb altres centres educatius i entitats.

Per poder incorporar la coeducació cal tenir en compte i treballar les resistències següents:

- ▶ Resistències per part del professorat: de vegades la coeducació no és cap prioritat simplement per poca motivació.
- ▶ Resistències per part de l'equip directiu i l'organització dels centres: recursos econòmics i temporals, la implicació i el suport explícit a les qüestions de gènere, la no institucionalització de les pràctiques coeducatives.
- ▶ Resistències en una part de l'alumnat.

Altres resistències que cal assenyalar:

- ▶ Alta mobilitat del professorat, la qual cosa genera que les polítiques de centre no es puguin treballar a llarg termini.
- ▶ Afectacions en la coeducació a causa de la Covid-19. Moltes AFAS i equips directius assenyalen que la pandèmia ha fet molt de mal al camí coeducatiu. Malauradament, moltes iniciatives coeducatives es van veure aturades per atendre necessitats d'urgència major donades pel context d'excepcionalitat.

Idees finals

Després d'aquest recorregut sobre les pràctiques coeducadores cal dir que s'ha fet molta feina i que cal continuar. Una de les idees clau d'aquesta feina que ens cal fer és poder treballar el posicionament personal com a eina. Cal revisar-se una mateixa i partir de la base que l'eina principal és la persona docent en si mateixa. La lectura que fem de la situació segons el nostre lloc de privilegi, el cansament o l'obertura, entre d'altres, són condicions que determinen els resultats dels projectes coeducatius.¹⁷

Accediu al text íntegre de l'*Anuari 2022*
de l'*Observatori de l'educació local*
des de la **Llibreria de la Diputació de Barcelona**

17. Noemí Canelles. «El dilema entre les ulleres o les eines al món educatiu». *Social.cat*. <https://www.social.cat/opinio/14916/el-dilema-entre-les-ulleres-o-les-eines-al-mon-educatiu>.